

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Кулик Олени Дмитрівни

«Мовленнєвий розвиток учнів 5–9 класів закладів загальної середньої освіти в процесі навчання словотвірної системи української мови»,

подану на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук за спеціальністю

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень.

Новітня стратегія національної освіти в Україні, модернізація закладів загальної середньої освіти, демократизація, гуманітаризація і гуманізація навчання, зумовлені суспільним замовленням на виховання мовної особистості, спонукає до розроблення оптимальних умов для мовленнєвого розвитку учня, котрий уміє провадити ефективну комунікацію українською мовою. На це орієнтує низка законодавчих та нормативних документів, зокрема Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років, Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, освітні чинні програми з української мови. Нині активізуються наукові дослідження в аспекті лінгводидактики щодо переосмислення й удосконалення організації процесу навчання української мови і цілеспрямованого пошуку ефективних шляхів рідномовного навчання з метою формування учня-мовця як самодостатньої мовної особистості, комунікативно компетентної, здатної до здійснення мовленнєвої комунікації за допомогою різноманітних лінгвістичних засобів.

Особливу роль у процесі формування мовної особистості відіграє розвиток мовлення учня на словотвірному арсеналі рідної мови та її засобах. Важливим складником мовленнєвого розвитку учнів і засвоєння ними мовних одиниць задля правильного та доречного використання у процесі спілкування є навчання словотвору української мови, що дозволяє засвоїти й оперувати словотвірними моделями, усвідомити й опанувати особливості процесу творення лексем, які особистість використовує у мовленнєвій діяльності.

Актуальність рецензованої дисертації підтверджені її зв'язком з такими напрямками наукових досліджень, як: модернізація змісту освіти, впровадження компетентнісного підходу до навчання української мови, формування мовної особистості учня, зокрема його мовленнєвої компетентності, розроблення форм, технологій, методів, прийомів, засобів навчання рідної мови тощо. Дослідження пов'язане з науковою темою кафедри української лінгвістики і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» «Актуальні проблеми мовознавства, лінгводидактики та інноваційні технології навчання у ВНЗ».

У цьому контексті дослідження Олени Дмитрівни Кулик, поза всякими сумнівами, є своєчасним, актуальним, суспільно значущим і науково вартісним,

оскільки представляє модернізовану методику мовленнєвого розвитку учнів основної школи у процесі навчання словотвірної системи української мови.

Структура дисертаційної роботи логічна, пропорційна, витримана в традиційному ключі, цілеспрямована щодо відображення послідовності наукового дослідження, відповідає об'єкту, предмету, визначеній меті та завданням дослідження і засвідчує, що вона охоплює цілісний процес наукової діяльності. Дисертація складається із анотацій, переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, що послідовно розкривають технологію дослідження, та додатків. Усі розділи дисертації пропорційні, місткі, логічні, ґрунтовні та послідовні. Наприкінці кожного розділу подано чіткі лаконічні висновки. Список використаних джерел, що включає і праці здобувачки, на які в тексті зроблено відповідні покликання, оформлено нормативно правильно. Відповідно до чинних вимог дисертація містить анотації та список опублікованих праць за темою дослідження українською й англійською мовами. Робота вдало ілюстрована рисунками і таблицями.

Повний обсяг дисертації складає 542 сторінки (зокрема 453 сторінки основного тексту). Робота містить 27 таблиць, 33 рисунки. Покликання в основному тексті здійснено з дотриманням нормативних вимог.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

У дисертаційній праці Кулик О.Д. науковий категорійний апарат викладено логічно. Науково-творчий задум автора та етапи реалізації його повною мірою представлені у вступі, в якому обґрунтовано актуальність теми, послідовно і чітко визначено мету й основні завдання, об'єкт, предмет, методологічну й теоретичну основу наукового проекту, засвідчено наукову новизну та практичне значення дослідження, які показують новаторський підхід до розкриття визначеної наукової проблеми, апробацію та впровадження результатів. Сформульована гіпотеза дослідження конкретизована в часткових гіпотезах, що дозволило дисертантці спроектувати і розробити логіку дослідження. Автор обґрунтовує власні наукові припущення на основі концепцій і положень філософії, лінгвістики, психології, психолінгвістики, лінгводидактики. Дослідниця вибудувала досить чітку концепцію і провідну ідею дослідження, яка полягає в обґрунтуванні та розробленні методики наскрізного навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з розвитком мовлення учнів 5–9 класів, що має практичне спрямування, зацентроване на компетентнісній парадигмі структури і змісту навчання із домінуванням мовленнєвої практики.

Аналіз опонованої дисертаційної праці дозволяє стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в ній, достатньо переконливі і забезпечені:

– відповідністю предметної спрямованості дисертаційного дослідження паспорту наукової спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова);

– професійним вирішенням автором визначених наукових завдань, що сприяло реалізації поставленої мети дослідження, та адекватністю структурно-логічної структури дослідження визначеній меті;

– використанням широкої джерельної бази за темою дисертації (список

використаної літератури складається із 597 найменувань, із яких 26 – іноземні);
– переконливою експериментальною базою впровадження в освітній процес результатів дослідження;

– достатньою кількістю напрямів в апробації одержаних результатів на наукових і науково-практичних заходах різних рівнів, зокрема і закордонних.

Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми дисертації, а спосіб його викладу не викликає заперечень. Окреслимо особливості роботи, які, на наш погляд, заслуговують схвалення.

Зasadничим у роботі є перший розділ – *«Теоретичні основи навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів 5–9 класів»*, у якому визначено сутність базових понять в аспекті філософії, лінгвістики, психології, лінгводидактики й уточнено та супроводжено деякі з них авторськими дефініціями.

На основі ретельного вивчення теоретичних праць представлено ґрунтовний аналіз у проекції гносеології і герменевтики концепцій зарубіжних та вітчизняних філософів щодо сутності й природи мови, зацентровано увагу на взаємозв'язку її з мисленням, мовленням, буттям та життєвим досвідом людини, соціумом, вербальною комунікацією. Позитивно, що під час характеристики ідей кожного філософа дисертантка об'єктивує узагальнений висновок в площині порушеного у дослідженні питання. Аргументовані і лаконічно сформульовані концепти-сенси вчених є важливим філософським підґрунтям та стратегічним орієнтиром для модернізації сучасної мовної шкільної системи навчання в аспекті навчання словотвору задля ефективного розвитку мовлення учня. Цікавим є методично спроектоване представлення взаємозв'язку філософських концепцій учених із процесом вивчення словотвору, презентованих у завданнях, спрямованих не лише на аналіз мовних одиниць, а і на їх розуміння, осмислення і використання у відповідях, стимульованих у завданні й оформлених учнями під час виконання вправ у формі мовленнєвих висловлювань (с. 63–66).

У дисертації детально проаналізовано в аспекті лінгводидактики феномен «словотвірна система української мови», ретроспективно розглянуто виокремлення в науковому просторі словотвору як розділу мовознавства, функціонування його понятійно-категоріального апарату. Олена Дмитрівна зазначає, що в науковій літературі наявні дискусійність і відсутність єдиного тлумачення понять «словотвір», «словотвірна система», «способи словотворення», «словотвірні норми», що пояснюється існуванням різних підстав до їх трактування. Аналіз різних підходів учених до визначення понять дозволив дослідниці уточнити дефініції їх. Детально проаналізовано сутність важливих для граматичного оформлення учнями власних висловлювань взаємозв'язків словотвору із фонетикою, орфоepією, графікою, орфографією, морфемікою, лексикологією, морфологією, синтаксисом, стилістикою, теорією текстотворення.

Заслуговує на схвальну оцінку глибина теоретичного у лінгвістичному, психологічному та психолінгвістичному аспектах аналізу і подане на основі нього власне розуміння поняття «мовленнєва діяльність», ґрунтовна характеристика структурної (фазової) організації мовленнєвої діяльності. Позитивно, що зроблено акцент на важливості для засвоєння учнями

лінгвістичної теорії опертя на теорію поетапного формування розумових дій. Окрему увагу приділено дослідженню феномена тексту як процесу і результату мовленнєвої діяльності; мовної, конструктивної мовленнєвої, комунікативної, інтегральної одиниці, його сутності і класифікації, що стали засадничими в реалізації текстоцентричного підходу до навчання словотвірної системи у взаємозв'язку із мовленнєвим розвитком учнів. Ґрунтовно здобувач підійшла до характеристики терміна «словотвірна зв'язність», продемонструвала багатогранні можливості словотвірних засобів у створенні зв'язності на прикладах і представила власне визначення поняття.

Позитивно, що дисертантка у дослідженні послуговується термінами «мовна особистість» і «мовленнєва особистість», розмежовує їх і подає власне розуміння їх, правомірно вважаючи, що у ключі процесу формування комунікативної компетентності учнів останнє є більш правомірним. У роботі належним чином обґрунтовано особливості психічних пізнавальних процесів у підлітковому віці і розглянуто такі важливі їх види, як смислове сприймання, вербальна і словесно-логічна пам'ять, лінгвістична уява, а також ґрунтовно охарактеризовано механізми говоріння (відтворення, вибору, комбінування, конструювання, попередження, дискурсивності) й аудіювання (сприймання, внутрішнього промовляння, зіставлення-впізнавання, антиципації, логічного і лінгвістичного розуміння), читання (антиципації, здогадки, логічного розуміння, внутрішнього мовленнєвого слуху), письма (такі ж як і для говоріння, але орієнтовані на зоровий аналізатор).

Заслуговує на увагу інтерпретація поняття «рефлексія» у площині філософії, психології, лінгвістики, педагогіки, що дозволило дисертантці сформулювати визначення термінів «мовна рефлексія» і «мовленнєва рефлексія» в царині лінгводидактики. Підтримуємо позицію дисертантки, що мовна рефлексія у процесі мовленнєвої діяльності трансформується в мовленнєву (с. 148), а впродовж вивчення учнями словотвірної системи української мови мета мовної рефлексії під час сприймання текстів полягає в інтерпретації словотвірних засобів, використаних автором висловлювання, а мета мовленнєвої під час продукування текстів – в пошукові «когнітивного ключа» до вирішення завдання (с. 159).

Важливим у дисертації є другий розділ – *«Лінгводидактичні засади навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів 5–9 класів»*.

Олена Дмитрівна обґрунтувала думку про те, що формування комунікативної компетентності як індивідуальної динамічної категорії є ключовим актуальним завданням сучасної мовної освіти і нині викликає помітний інтерес учених та вчителів-практиків. Прогресивним кроком у дослідженні стало визначення автором місця мовленнєвого розвитку, який відбувається у процесі мовленнєвої діяльності, і є визначальним складником мовленнєвої, діяльнісної, а відтак і комунікативної компетентності (с. 173).

Нам імпонує позиція Кулик О.Д., що підхід до навчання є опорною категорією методики, що визначає стратегію навчання, принципи, технології, форми, методи, прийоми і засоби навчання, що реалізують обрану стратегію (с. 176). Привертає увагу аргументований аналіз ключових (особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного) і допоміжних (когнітивно-

комунікативного, функційно-стилістичного, текстоцентричного, дослідницького) підходів. Позитивно, що дослідниця у процесі характеристики кожного підходу визначає можливості його впровадження у процес навчання словотвірної системи української мови задля усвідомлення учнями пізнавальної і практичної значущості виучуваного матеріалу, спонукає до цілеспрямованої, вмотивованої, активної мовленнєвої діяльності, що сприяє їхньому мовленнєвому розвитку (с. 177, 178, 180, 182, 183, 185).

Зауважимо, що позитивним у дослідницькій діяльності Кулик О.Д. є науковий аналіз, обґрунтування вибору, визначення змісту і шляхів реалізації загальнодидактичних та лінгводидактичних принципів навчання. Серед них чільне місце посідають визначені дослідницею пріоритетні сучасні принципи – діалогізації та комунікативно-практичної спрямованості. Належним чином оцінюючи визначені принципи, висловимо рекомендацію щодо включення до їх складу таких принципів навчання, як гуманізації, гуманітаризації, антропоцентризму, свідомості, які є важливою стратегічною платформою в розвитку мовної особистості учня. Цілком правдивою є позиція дисертантки, що реалізація принципів вимагає опертя на зразки діалогічного та монологічного мовлення, мовленнєві моделі, типові стандартизовані мовленнєві структури, що уможливають вільну комунікацію в різних життєвих ситуаціях (с. 195), впливають на осмислене та поетапне навчання словотвірної системи української мови, поповнення словникового запасу учнів, усвідомлене словотворення, гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (с. 207).

У третьому розділі – *«Зміст і організація навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів 5–9 класів»* – представлено аналіз навчально-методичного забезпечення в контексті порушеної у дослідженні проблеми. У роботі ретельно проаналізовано основні положення концепцій навчання української мови (когнітивної і комунікативної методик), монографії, докторські і кандидатські дисертації, навчальні й навчально-методичні посібники, статті, лінгводидактичні словники та довідники. У результаті аналізу дисертанткою було враховано інноваційні ідеї і положення їх, які стали підґрунтям для розроблення власної методичної системи навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку із мовленнєвим розвитком учнів. Належну увагу приділено аналізу чинних програм і підручників з української мови для учнів 5–9 класів загальних закладів середньої освіти.

Анкетування учителів, учнів і проведені передекспериментальні діагностувальні зрізи дозволили визначити стан процесу навчання словотвору в практиці сучасної основної школи. Зазначимо як позитивне, що дисертантка визначила, ретельно розробила і схарактеризувала критерії, показники та рівні сформованості комплексних словотвірних умінь учнів. Отримані результати констатувального експерименту засвідчили недостатній рівень сформованості комплексних словотвірних умінь учнів і підтвердили необхідність розроблення моделі й експериментальної методики наскрізного навчання словотвірної системи рідної мови у взаємозв'язку із мовленнєвим розвитком школярів.

У четвертому розділі – *«Технології інтенсифікації навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів 5–9*

класів» – подано характеристику форм, методів, прийомів і засобів навчання словотвору, представлено розроблені дослідницею технології навчання словотвірної системи.

Аналіз поглядів педагогів і лінгводидактів на класифікацію уроків, розгляд реалій методичних дискусій у сучасному науковому полі дав змогу дисертантці констатувати, що основною формою навчання в сучасному закладі загальної середньої освіти залишається традиційний урок, а нестандартні уроки, користь яких помітна в аспекті активізації мотивації, креативної діяльності й інтересу учнів до навчання, не можуть бути застосовані для щоденного впровадження. Олена Дмитрівна обирає основними типами уроків української мови класичні, найбільш визнані й розповсюджені у теорії і практиці навчання рідної мови – урок засвоєння нових знань, формування практичних умінь і навичок, повторення, узагальнення і систематизації знань, умінь та навичок; мовленнєвого розвитку, хоча не поділяє їх, як більшість учених-методистів, на групи – аспектні уроки й уроки розвитку зв'язного мовлення (або уроки мовленнєвого розвитку чи розвитку комунікативних умінь). Зауважимо, що окрему увагу дослідниця приділяє нестандартним урокам (без протиставлення традиційним) і пропонує такі їх види: урок-дослідження, урок-комунікація, урок-презентація, урок-дидактична гра. Окремі позиції викликають у нас роздуми. Погоджуємося, що у кожного представленого виду нетрадиційного уроку можлива на практиці різна міра реалізації. З урахуванням цього добре, що здобувачка пропонує два аспекти їх імплементації – власне повною мірою застосовані і впровадженні з елементами дослідження, комунікації, презентації, гри. Цікавими є презентовані дослідницею в межах проектування певного виду уроку завдання до вправ, у яких акцент зміщено на зміст і спосіб подання словотвірного матеріалу, вміщеного у текстах. Заслуговує на схвальну оцінку те, що авторка стверджує про необхідність створення умов для кожного виду уроку та конкретизує їх як для учня, так і для вчителя. Це допомагає здійснити усвідомлене цілевизначення, уможлиблює активність кожного учасника навчального процесу, дозволяє спроектувати і реалізувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію школяра й педагога на уроці.

Окрему увагу приділено лінгводидактичному інструментарію, що є пріоритетним для розробленої експериментальної методики і покликаний формувати в учнів словотвірні вміння у взаємозв'язку з їхнім мовленнєвим розвитком. Не викликає сумнівів обрана автором класифікація основних методів навчання за способами взаємодії учасників навчального процесу, що одночасно враховує позицію учнів та вчителя як активних суб'єктів освітнього процесу й інтегрує традиційні і сучасні методи. Найдоцільнішим для дослідження дисертантка вважає такі допоміжні методи навчання, як аналіз тексту, метод спрямованого слухання, читання й обмірковування; дослідницький, моделювання. Нам імponує, що в межах аналізу тексту дослідниця виокремлює різні їх види: лінгвістичний, скерований на характеристику мовних одиниць, а не на поділ на лінгвістичні засоби; концептуальний, спрямований на оцінку мовних одиниць (передусім похідних слів), немовних явищ і задуму автора; герменевтичний як функційний підхід до характеристики мовних одиниць; мовностильовий, сконцентрований на виражальних можливостях і цінностях словотвірних засобів. Виправданою є

перевага методу словотвірного і комунікативного моделювання.

Заслуговують на увагу визначені дисертанткою сучасні технології навчання – розвитку мовленнєвої активності, інформаційно-комунікаційні, блокового навчання (с. 334), – сукупність яких забезпечила ефективність наскрізного навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів 5–9 класів. Дослідниця скрупульозно визначає основні завдання кожної технології і пропонує власне бачення реалізації, вдало конкретизуючи і констатує технологічні кроки впровадження їх.

Поділяємо думку автора, що технологія розвитку мовленнєвої активності як інтенсивної спрямованості учня на мовленнєву діяльність дозволяє вивести мовленнєві дії учнів на рівень актуального усвідомлення, зробити їх метою навально-пізнавальної діяльності. Надзвичайно пізнавальний та оригінальний матеріал застосування означених технологій спроектовано і презентовано як завдання, орієнтовані на розвиток знаннєвого, діяльнісного і ціннісного складників очікуваних результатів. Привабливими й оригінальними є розроблені інформаційно-комунікаційні технології, схарактеризовані й проілюстровані у вигляді авторських комп'ютерних тестових програм і завдань, мовних тренажерів, електронних словників, мультимедійних презентацій. Авторка пропонує розробку технології блокового навчання і наводить приклади важливих зорових опор для експериментального навчання. Частина представленого матеріалу, на нашу думку, можна було б подати не за текстом роботи, а в додатках.

Дослідниця пропонує авторську трикомпонентну систему словотвірних вправ – рецептивно-аналітичні, конструктивно-ситуативні, продуктивно-творчі, – які сприяють формуванню словотвірних-мовних, словотвірних умовно-мовленнєвих та словотвірних-комунікативних умінь і покликані змістити акценти під час навчання словотвірної системи рідної мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів з виховання учня-виконавця на учня-мовця. Позитивно, що до формулювання умови завдань до вправ дисертантка, з оперттям на таксономії Бенджаміна Блума та зміст творчої діяльності за Едвардом де Бонно, підходить з урахуванням когнітивного домена – поєднання розвитку пізнавальної сфери і творчості учнів (с. 362). Низка вправ, змодельованих відповідно до їх методичної характеристики (осмислення мети, прогнозування цілей, формулювання умови, оцінка текстового матеріалу, передбачення продуктивності впровадження), привертає увагу змістовою наповнюваністю текстів і післятекстовими запитаннями й завданнями, що ранжовані як мовний і мовленнєвий маркер.

Високої оцінки заслуговує теоретичне осмислення й методичне забезпечення формувального експерименту (Розділ 5), а саме: опис змісту і завдань дослідного навчання, організації всіх етапів педагогічного експерименту, їхній перебіг, а також аналіз результатів експерименту. Наукову фахову компетентність засвідчує авторська модель методики наскрізного навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів 5–9 класів (с. 398), у якій конкретизовано важливі складники (змістовий (етапи і мета дослідження), методологічний (підходи і принципи), технологічний (методи, форми, засоби, технології, типи вправ), діагностувальний (критерії, показники, рівні), чітко сформульовану мету і спрогнозовано результат, яких мають досягти у процесі експериментально-

дослідного навчання. Щодо послідовності розміщення окремих елементів у моделі можна було б, на нашу думку, внести певні корективи відповідно до компонентів процесу навчання (технології – форми – методи – засоби).

Олена Дмитрівна комплексно аналізує зміст наукового і навчально-методичного супроводу експериментального навчання. Дослідниця реалізовує власну концепцію навчання словотвірної системи у взаємозв'язку із мовленнєвим розвитком учнів у триетапний цикл, а саме увідно-мотиваційний (5 клас), узагальнювально-систематизувальний (6–7 класи), підсумково-рефлексійний (8–9 класи), що ретельно презентовано в описі перебігу формувального педагогічного експерименту. Експериментально-дослідна робота, що тривала впродовж 2013–2018 рр., як показує аналіз дисертації, виявилася досить ефективною для її учасників. Це підтверджується і довідками про апробацію. Нам імponує представлена реалізація одного з основних складників у методичній системі – трикомпонентної системи спеціальних вправ, впроваджених відповідно до етапів навчання. Так, на першому етапі домінували спеціальні вправи (рецептивно-аналітичні, конструктивно-ситуативні, продуктивно-творчі), дидактичні ігри, алгоритми, лінгвістичні мініатюри; на другому етапі – спеціальні вправи і ті, що ілюстрували стилістичні функції словотвірних засобів, методи моделювання й інтерактивні методи, на третьому етапі – методи словотвірного і комунікативного моделювання, дослідницький та інтерактивний. Заслуговує на схвальну оцінку показаний в змісті дисертації змодельований дослідницею чіткий і глибокий взаємозв'язок навчання словотвірної системи української мови й інших розділів мови, в якому особливої уваги, зрозуміло, приділено зв'язаності із розвитком мовленнєвої діяльності учнів. Привертають увагу вдало дібрані автором цікаві, інформаційно наповнені, сучасні тексти, що стали успішним та ефективним дидактичним матеріалом і слугували цінним виховним засобом для засвоєння знань, вироблення вмій та навичок, духовно-морального розвитку школярів.

Переконливими є результати дослідження, які вміщено у п. 5.3 опонованої наукової роботи. Достовірність наукових положень і висновків забезпечено багатоаспектним аналізом досліджуваної проблеми, вдало та логічно дібраними емпіричними й теоретичними методами: аналіз та синтез, метод моделювання й класифікації, метод експертної оцінки даних, статистико-математичним аналізом одержаних показників. Для визначення рівнів сформованості комплексних словотвірних умінь було розроблено контрольні завдання, зміст яких відповідав змістовим лініям чинної програми для основної школи, а кількість та обсяг яких інколи, на наш погляд, і завеликі. Варто наголосити на чіткості й прозорості коментарів динаміки рівнів сформованості словотвірних умінь учнів з позиції мовленнєвого розвитку. Наведені в таблицях і діаграмах результати свідчать про яскраво виражені позитивні зміни в рівнях сформованості словотвірних умінь учнів, які навчалися в експериментальних класах. Дослідне навчання підтвердило ефективність запропонованих О.Д. Кулик лінгводидактичних засад методики наскрізного навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів основної школи.

На всіх етапах дослідження, описаних у п'яти розділах дисертації, зроблено чіткі, умотивовані, лаконічні висновки. Загальні висновки –

достовірні й ґрунтовні, скорельовані зі змістом сформульованих у вступі завдань і матеріалами кожного з розділів. Дисертантка наприкінці дослідження окреслює подальші напрями роботи, вказує на ті проблеми, які потребують першочергового вирішення.

Наукова новизна і достовірність наукових положень

Найбільш суттєвими і важливими здобутками, що одержані особисто О.Д. Кулик і характеризують новизну її дисертаційного дослідження, вважаємо такі результати:

наукове обґрунтування лінгводидактичних засад навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів 5–9 класів закладів загальної середньої освіти;

розкриття змістових характеристик базових понять «словотвірна система», «словотвірні норми», «способи словотворення», «словотвірна зв'язність тексту», «мовна й мовленнєва особистість», «мовленнєва діяльність», «мовленнєвий розвиток», «мовна й мовленнєва рефлексія», «комунікативна компетентність», «мовленнєва компетентність», «діяльнісна компетентність», *уточнення* авторськими дефініціями їх;

окреслення місця мовленнєвого розвитку в структурі комунікативної компетентності особистості;

визначення критеріїв і показників рівнів сформованості комплексних словотвірних умінь у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів 5–9 класів;

розроблення методики наскрізного навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів 5–9 класів закладів загальної середньої освіти;

удосконалення форм, методів, прийомів, засобів, технологій навчання словотвірної системи української мови;

моделювання трикомпонентної системи словотвірних вправ, спрямованої на інтенсивну мовленнєву практику й орієнтованої на активне опанування учнями словотвірного матеріалу під час навчання всіх розділів шкільного курсу української мови.

Практичне значення одержаних результатів

Результати дисертаційного дослідження О.Д. Кулик є вагомим внеском у розвиток української лінгводидактики, що полягає в розробленні, обґрунтуванні й експериментальній перевірці методики наскрізного навчання словотвірної системи української мови у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком учнів 5–9 класів закладів загальної середньої освіти. Розроблені навчально-методичні матеріали можуть бути використані в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти під час навчання української мови; закладів вищої освіти на заняттях з методики навчання української мови; для створення підручників і навчально-методичних посібників; в організації науково-дослідницької роботи студентів, проведенні педагогічної практики, а також у післядипломній освіті на заняттях зі слухачами курсів.

Результати експериментальної роботи, а саме: наукова новизна, теоретичні й практичні висновки, методичні рекомендації – достовірні, що підтверджено в процесі наукового дослідження засобами різноманітних теоретичних та емпіричних методів, статистичними даними педагогічного

експерименту, узгодженістю з відповідними положеннями чинних законодавчих і нормативних документів.

Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в наукових фахових виданнях

Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота інтерпретування результатів та з'ясування теми дисертації є достатніми. Це свідчить про те, що з ключовими питаннями наукових розвідок О.Д. Кулик обізнане широке коло науковців. Вивчення матеріалів опонованої дисертаційної роботи дозволяє зробити висновок, що наукові здобутки автора, які ґрунтуються на всебічному вивченні досліджуваної теми, аналізі різних підходів до її з'ясування, використанні достатньої кількості літератури, мають теоретичну та практичну цінність. Основні положення дисертації апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях і достатньо висвітлено в наукових публікаціях автора (48 найменувань, з-поміж яких – одноосібна монографія, одна монографія у співавторстві, навчальні та навчально-методичні посібники, методичні вказівки, електронні програмні засоби, статті у вітчизняних та зарубіжних виданнях). Зазначимо також про ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертаційної праці.

Дискусійні положення й зауваження

Високо оцінюючи наукову роботу і цінність ключових положень, викладених у дисертаційній роботі, хочемо висловити певні міркування, окремі з яких, можливо, є дискусійними, і побажання, які, на наш погляд, покращили б її якість, а саме:

1. Дискусійним видається виокремлення такого виду нетрадиційного уроку як урок-комунікація, який, на думку автора, «уможливлює створення штучної мовленнєвої ситуації, наближеної до природної, опрацювання навчального матеріалу в умовах вирішення комунікативних завдань» (с. 298). На наш погляд, нині комунікативна ситуація, її складники і процес використання їх є важливим опорним матеріалом для використання на більшості уроків мови. Виникає також запитання, чи доречно виокремлювати урок-презентацію лише на основі засобу навчання – передусім мультимедійної презентації (с. 302).

2. У процесі укладання і потрактування категорійного апарату дослідження дисертантка використовує поняття «комунікативна компетентність», до складу якого відносить мовну, мовленнєву, соціокультурну, діяльнісну, предметну і прагматичну (с. 173). Дискусійним вважаємо виділення у складі комунікативної компетентності предметної компетентності, яка у науковому просторі й чинних державних документах переважно трактується як синтез, сукупність знань, умінь, навичок та досвіду особистості в межах змісту конкретного предмета. То ж комунікативна компетентність в аспекті навчального предмета «Українська мова» сприймається нами як предметна (про що зазначено і самою здобувачкою на с. 174).

3. На думку автора, учні мають засвоїти такі способи словотворення, як морфологічні, неелементарне словотворення, морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний і незувальні. Хотілося б побачити у змісті дисертації потрактування незувальних способів творення слів (за

працями І. Улуханова, В. Ізотова).

4. У змісті дисертації здобувачка досить часто покликається на твердження Єфима Ізраїїовича Пассова, знаного лінгвіста і лінгводидакта. Однак спостерігаємо, що у деяких покликаннях наявні розбіжності у скороченні його імені – Ю. Пассов (с.126, 127, 133) і Є. Пассов (с.127), яке відповідно до норм літературної мови не перекладається, а відтворюється.

5. У п. 5.3 контрольні завдання для 5–8 класів розміщені у тексті дисертаційної праці, а для 9 класу – в додатках (с. 462). На наш погляд, їх розміщення у роботі потрібно було б уніфікувати.

6. Робота грамотна, оформлена відповідно до сучасних норм української літературної мови, у тексті дисертації трапляються лише поодинокі граматичні (с. 106, 138, 432), орфографічні (с. 333), пунктуаційні помилки (с. 67, 102, 364) та технічні огріхи (с. 107, 177, 190, 202, 315, 442, 453).

Зазначені зауваження до дисертаційної роботи здебільшого дискусійного чи рекомендаційного характеру, жодним чином не применшують значення її і не знижують загальної високої оцінки, проте можуть слугувати стимулом на наукову перспективу автора. Зміст роботи, логіка викладення тексту, наукові і прикладні результати свідчать про глибокі теоретичні знання дисертантки, володіння методами наукових досліджень.

Загальний висновок

Дисертація Кулик Олени Дмитрівни «Мовленнєвий розвиток учнів 5–9 класів закладів загальної середньої освіти в процесі навчання словотвірної системи української мови» є завершеним науково вартісним дослідженням, за актуальністю, змістом, обсягом і якістю оформлення, повнотою викладу його основних результатів у публікаціях відповідає чинним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» (п.п. 9, 10, 12, 13, 14), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ за № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та за № 567 від 27 липня 2016 р.), а її автор – Олена Дмитрівна Кулик – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13. 00. 02 – теорія та методика навчання (українська мова).

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри
практичного мовознавства
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

Ректор

Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини,
доктор педагогічних наук, професор

І.А. Кучеренко

О.І. Безлюдний